

ACTA ACADEMIAE STROMSTADIENSIS

Aadu Ott

Albert och Harry **Två vagabonder i kosmos**

Albert & Harry – två vagabonder i kosmos

Aadu Ott, Professor i utbildningsvetenskap vid Strömstad akademi

Innehåll

1. Inledning: Fyra citat	3
2. Forskningsfrågan	4
3. Familjebakgrund: Hur påverkar arv och miljö?	5
4. Hur påverkar barndom och skolgång?	6
4.1 Konkurer	6
4.2 Skolgång – Tidig formell utbildning	6
4.3 Övergiven	7
4.4 Rymningar	7
4.5 Modern Pauline	8
4.6 Livsavgörande ögonblick	8
4.7 Förebilder	8
4.8 Livsavgörande ögonblick	9
4.9 Akademi Olympia & Fem Unga	9
4.10 Fem Unga	9
4.11 Kvinnorna	9
4.12 Besso	10
4.13 Krig	10
4.13.1 Om utveckling av atombomben	11
4.13.2 HM i dikten Uranium	12
4.14 Ångmaskiner och segling	12
4.15 Industrialisering	12
4.16 Sjukdomar	12
5. Gränssnittet mellan transcendens & immanens	13
5.1 Litterär metod	13
5.2 HMs bildspråk	13
5.3 AEs Credo	14
5.4 Aniara	14
5.4.1 Flow	14
5.4.2 Aniara	15
6. Växelverkan mellan Einsteins och Martinsons livsverk	16
7. Tro och vetande	17
8. Epilog	18
9. Är forskningsfrågan besvarad?	19

1. Inledning: Fyra citat

Första brevet

"...Vad fan gav du inte ut din diktsamling i jul för? Du borde hängas! Det är vad du borde...."

"...åt helvete med masriket, är min paroll. Det borde annekteras av smålänningar, och några tegelbruks damm borde lägga sin gråa sordin över dess grannlåt....Livet är tydligen till för att bedragas av icke-livet."

Andra brevet:

"...Vad håller ni på med , infrusna valfisk, ni förtorkade, konserverade stycke själ. Eller vad jag annars skall slå er i huvudet med, till sjuttio procent fylld med vrede och till trettio procent med medlidande. Endast tack vare de senaste trettio procenten sände jag Eder inte nyss en plåtburk fylld med hackad lök och vitlök, när ni stilla och obemärkt inte infann er i påskas.

Varför har ni inte sänt mig er avhandling?"

Nobelnominering ett:

"För ett författarskap som fångar dagdroppen och beskriver universum,"

Nobelnominering två:

" För hans förtjänster om den teoretiska fysiken, särskilt hand upptäckt av lagen för den fotoelektriska effekten."

2. Forskningsfrågan

Varför blev dessa personer, Albert och Harry, fysikikon respektive nationalskald?
Kan en jämförande studie av deras liv och verk belysa frågan??

3. Familjebakgrund: Hur påverkar arv och miljö?

Både AE och HM härstammade från fattiga anfäder, dock hade HM några bemärkta personer i slakten. AEs anfäder frigjordes först då judarna fick medborgerliga rättigheter vid slutet av 1800-talet.

AE föddes den 14 mars 1879 i Ulm i Syd-Tyskland.

HM föddes den 6 maj 1904 i Nyteboda i Blekinge.

4. Hur påverkar barndom och skolgång?

Einstein berättar i sin sk ”nekrolog” som han skrev vid 70 års ålder om en omtumlande händelse i femårsåldern:

”Som barn upplevde jag ett under då min far visade mig en kompass. Att nålen alltid behöll en bestämd riktning passade inte in i min mentala begreppsvärld. Jag minns fortfarande, hur denna upplevelse gjorde ett djupt och outplånligt intryck på mig. Jag insåg att det måste finnas något fördolt bakom det som jag kunde se med mina ögon.”

En likartad omvälvande upplevelse beskriver Harry Martinson att han hade i fyraårsåldern. Han minns att han står ensam i trädgården och betraktar en blomma i rabatten:

”Då kom det en ny sorts tanke om gräset och rabattrundelns krökning, rymden däröver och skogsranden. Det kanske var hans första stämning, hans första unga meditation.”

4.1 Konkurer

I det företag i München som **Alberts** föräldrar byggde upp var fadern Hermann kamrer. Brodern Jakob ledde produktion och produktutveckling. År 1893 var ett ödesår för företaget. Då bestämdes det att innerstaden i München skulle elektrifieras. Brödernas företag lade in ett anbud. De visste att det gällde att ”vinna eller försvinna”. Deras anbud antogs inte utan uppdraget gick till en firma i Nürnberg. Det har spekulerats över varför det blev så. Var anbudet för högt eller var det ett exempel på antijudiska attityder?

På liknande sätt hade den handelsbod som **Harrys** föräldrar hade i Nyteboda gjort konkurs. Familjen tvingades flytta till det lilla samhället Gylseboda, som byggts upp kring ett stenbrott. De startade en affär och en liten restaurang där.

Kanske var det tidiga upplevelser av det kapitalistiska systemets hårda villkor som gjorde att båda blev uttalade socialister?

4.2 Skolgång – Tidig formell utbildning

Under tiden som utackorderat sockenbarn betraktades **Harry** som mindrevärdig av, som han sade dumdryga, de barnen till bönderna i socknen. Den hårda tillvaron härdade emellertid han sinne och gjorde det extra skärpt för att kunna klara de svåra situationer som förelåg hela tiden.

Skolan kom således att utgöra ljuspunkten i hans tillvaro. Där kom hans teoretiska begåvning till sin rätt och han var klassens ljus. Han kände säkert en enorm motivation för att prestera bra i skolan. Martinson skrev, att när de andra eleverna gick hemifrån till skolan, så gick han hem till skolan. Man får dock beakta att Martinson bara gick igenom en sexårig folkskola,

med avbrott för arbete på olika gårdar, byte av skolor och han hade dessutom en omfattande frånvaro.

Albert fällde en kommentar om sina lärare med orden: *I grundskolan var de som sergenter och i gymnasiet som löjtnanter.*

I slutet av Alberts gymnasietid i Tyskland framhöll en av Alberts lärare: *”Er blotta närvaro underminerar min auktoritet.”*

I motsats till den allmänna meningen hade dock Albert, i likhet med Harry, genomgående goda skolbetyg. Missuppfattningen att Albert skulle ha haft det svårt betygmässigt i skolan grundade sig på att vid terminskiftet 1895 vändes betygsskalan. De som hade högst betyg i den gamla skalan föreföll ha lägst betyg enligt dem som inte beaktade denna vändning.

AE: *”Jag märkte som studerande att jag måste nöja mig med att framstå som en medelmåttig elev. För att kunna bli en bra elev, måste man ha en helt annan inställning till studierna än vad jag hade. Man måste vinnlägga sig om att koncentrera sig på det som föreläggs en, och tycka om ordning. Dessa egenskaper felades mig helt.*

Jag lärde mig dock att leva i frid med mitt dåliga samvete och att inrikta mina studier på det, som lämpade sig bäst för mitt intellekt och mitt intresse.”

4.3 Övergiven

Två avgörande personliga händelser som är viktiga att beakta inträffade då Harry var sex år gammal, år 1910. Det året avled hans far, Martin Olofsson. Samma år övergav hans mor, Betty, familjeskaran en tidig morgon och flydde, via Göteborg till Portland i USA. Hon klarade helt enkelt av sin och familjens situation i Sverige. Hon var vid tillfället änka med sju barn att försörja. Hennes båda företag, handelsboden och restaurangen hade gjort konkurs. Harry kunde aldrig släppa minnet av den mor som en gång övergav honom och de andra barnen. Han skapar stor litteratur av sin egen utsatthet och sina drömmar i ungdomen.

4.4 Rymningar

Som morsarv hade **Harry** fått *rymningsbenägenheten*. Han rymde titt och tätt från olika gårdar och institutioner då situationen blev för påfrestande och då tillfälle gavs.

Även **Albert** företog rymningar. En fysisk sådan var från en olidligt ensam vistelse på gymnasiet i München till föräldrarna i Pavia i Italien. Han hade blivit kvarlämnad i München för att göra klart sina gymnasiestudier. Strax efteråt begärde han att bli befriad från sitt tyska medborgarskap. I Italien var han en ”drop-out” från skolan, saknade nationell tillhörighet och var senare arbetslös.

Även **Albert** kan betraktas som en vagabond. Under hela sitt brokiga liv var han i ständig rörelse. Han saknade den fasta punkt som hans bofasta förfäder hade haft. Han var, med Martinsons ord, en *världsnomad*.

4.5 Modern Pauline

I likhet med Martinson talar Einstein vid sin mors död år 1920 om den bundenhet som han kände till modern. Han beskriver sin hemlöshet med orden:

”Jag känner mig inte hemma någonstans. Min fars aska ligger i Milano, min mor begravde jag för några dagar sedan i Berlin. Självt har jag strövat vida omkring, överallt en främling. Mina barn vistas i Schweiz under sådan omständigheter att det är svårt för mig att träffa dem då jag vill.

4.6 Livsavgörande ögonblick

Ett avgörande ögonblick i **Alberts** liv inträffade då han vid en skolflykt med klassen från Aarau halkade på en glaciäris och började glida ner mot en avgrund. En kamrat sträckte i det kritiska ögonblicket fram sin ishicka och räddade förmodligen Alberts liv. Man kan spekulera över hur världen hade sett ut om inte den hjälpare handen med ishickan ha de varit framme då?

Ett liknande avgörande händelse upplevde **Harry** då han som femtonåring, trött, vilsen och hungrig, sent en höstkvalld väntade på ett tåg på stationen i Jonsered. Han var på väg till Göteborg för att försöka få hyra på en båt.

En överklassdam, Margret Kjellgren kom in på stationen. Hon fattade tycke för den vilsne vagabonden och övertalade honom att inte ge sig ut på sjön inför vinterstormarna. Hon ordnade ett jobb för honom på Jonseredes fabriker. Det ledde till en livslång vänskap.

4.7 Förebilder

För de båda ungdomarna gäller att de under de formativa ungdomsåren hade lyckan att stöta på goda förebilder.

Harry erinrade sig senare i livet en lärare som hette **Karl Johan Staaf**. Denne, som hade misslyckats med sin akademiska karriär, visade sig emellertid vara en gudabenådad pedagog och inspiratör. Han kunde levandegöra sin undervisning så att den unge Harry blev helt fascinerad. Martinson återkommer på många ställen i sitt litterära skapande till den kunskap som Staaf gav honom.

Han fann emellertid senare i livet att den något romantiserade och oproblematiske bild av världen som den mer teoretiskt bevandrade Karl Staaf förmedlade inte var i överensstämmelse med de hårda förhållanden som rådde ute i den verkliga världen. Karl Staaf var mer boklärd än bevandrad i verkligheten.

Albert å sin sida blev i de tidiga tonåren, bekant med **Max Talmey**. Det var en fattig judisk student som studerade till läkare. Denne inbjöds, enligt gammal judisk tradition, till en middag i den Einsteinska familjen. Talmey tog med sig olika slag av populärvetenskapliga böcker till Albert. Det var böcker som Albert slukade med ett fanatiskt intresse. Man kan i Einstein senare vetenskapliga produktion finna tankar som har sitt ursprung i dessa populära böcker.

Albert hade också stort utbyte av sin farbror Jakob, som var ingenjör. Denne introducerade Albert, på ett lekfullt sätt, in i matematiken. Ett exempel på Jakobs pedagogik var att ställa upp en ekvation och sen visa Albert hur man, enligt matematiska regler, gick ut på jakt efter det okända som betecknades med x . Det är långt ifrån den torra matematiska utbildning som går ut på att mekaniskt lära sig lösa ointressanta och intetsägande ekvationer som inte har någon anknytning till en elevs intresse.

4.8 Livsavgörande ögonblick

Ett avgörande ögonblick i **Alberts** liv inträffade då han vid en skolutflykt med klassen från Aarau halkade på en glaciäris och började glida ner mot en avgrund. En kamrat sträckte i det kritiska ögonblicket fram sin ishacka och räddade förmodligen Alberts liv. Man kan spekulera över hur världen hade sett ut om inte den hjälpande handen med ishackan hade varit framme då?

Ett liknande avgörande händelse upplevde **Harry** då han som femtonåring, trött, vilsen och hungrig, sent en höstkväll väntade på ett tåg på stationen i Jonsered. Han var på väg till Göteborg för att försöka få hyra på en båt.

En överklassdam, Margret Kjellgren kom in på stationen. Hon fattade tycke för den vilsne vagabonden och övertalade honom att inte ge sig ut på sjön inför vinterstormarna. Hon ordnade ett jobb för honom på Jonsered's fabriker. Det ledde till en livslång vänskap. Hon blev Harrys goda fe.

4.9 Akademi Olympia & Fem Unga

Under sin sena ungdomstid, efter att han hade fått sin examen som facklärare i matematik och fysik vid ETH, men drog sig fram med vikariat och privatlektioner, grundade **Albert Einstein** tillsammans med Maurice Solovin och Konrad Habich en liten studiecirkel som de gav namnet Akademi Olympia.

4.10 Fem Unga

Vid ungefär samma tid i livet gjorde **Harry Martinson** i sin tur entré i en liknande informell sammanslutning. Det var gruppen Fem Unga som bestod av de senare kända litterära profilerna: Erik Asplund, Josef Kjellgren, Artur Lundkvist och Gustav Sandgren.

4.11 Kvinnorna

Albert Einstein var under hela sitt liv omgiven av kvinnor och han trivdes i deras sällskap. Som ung såg han påfallande bra ut, med det lockiga svarta håret, de bruna ögonen och den känsliga munnen.

Han ville emellertid inte låta sig snärjas in i familjelivets garn. Han satte sin framtida vetenskapliga gärning inom fysiken främst. Einstein bröt med sin första förälskelse, Maria Winteler, med hänvisning till:

”Det ansträngande andliga arbetet och betraktandet av Guds natur är de änglar som försonande, stärkande och dock obevekligt strängt leda mig genom det här livets virrvarr.”

Han gifte sig med sin kurskamrat från ETH, Mileva Maric år 1903.

Beträffande sin samvaro med sin andra hustru, Elsa Löwenthal, framhöll han:

”Jag är emot alla krig, utom det oundvikliga med min hustru.”

På samma sätt uppskattades **Harry Martinson** av kvinnor. Han hade ett elvaårigt stormigt äktenskap med Helga Johansson, som blev känd som Moa Martinson. I en dikt anspelar han på henne som *”Moa constrictor.”* Senare gifte han om sig med Ingrid Lindekranz och fick tre döttrar i det harmoniska äktenskapet.

I boken *Vägen ut* skriver han:

”Om han tänkte efter så tyckte han ju själv mest om de stora, vuxna kvinnorna, som voro väldiga, som voro äldre. Han tänkte på sina stora döda, Karla och Tyra, men också på fru Eskilsson som höll på att skuffa undan bilden av Stor-Tyra och stampa ner Inez djupare och djupare ner i graven. Och långt, långt bort stod Betty, modern hans, inhöljd i dimmor av år, konserverad av minnet, hans eget självskhetens levande staty, som aldrig förvittrade.”

4.12 Besso

En av Einsteins riktigt nära vänner, livet igenom, var Michelangelo Besso. Einstein hade lärt känna denne i sin ungdom, då de var kollegor på patentkontoret i Bern. Vid Bessos bortgång, bara några få veckor före hans egen, skrev Einstein ett kondoleansbrev till familjen Besso:

”Vad jag mest beundrade hos Michelangelo var att han kunde leva ett helt liv i harmoni och samförstånd med en enda kvinna. Det är något som jag själv skändligen misslyckats med två gånger.”

4.13 Krig

Det är anmärkningsvärt att Martinson, redan i sjöböckerna, betecknar mellankrigstiden som han levde i som: *...på andra sidan ett industriellt krig och något på denna sida om ett ännu industriellare krig.”*

Einstein framhåller efter första världskriget. *”Ge oss en fred som inte förebådar ett nytt krig.”*

Det förefaller som om Einstein och Martinson hade sina känselspröt långt ute och anade sig till skeenden som ännu låg i sin linda. Kanske hade uppväxttiden, för dem båda, i rent överlevnadssyfte skärpt deras sinnen? Sinnen som förmådde omvandla erfarenheter från vardagen till insikt i kosmiska lagar eller till stor poesi.

Einstein var livet igenom pacifist. Det tog sig dock olika former. Han framhöll själv:

”Till år 1933 arbetade jag mot allmän värnplikt. Men då fascismen visade sitt sanna ansikte fann jag att denna ståndpunkt inte kunde försvaras. Risken var att makten i världen skulle

hamna i händerna på de värsta motståndarna till mänskligheten. Mot organiserat våld hjälper bara organiserad makt. Jag kunde inte finna någon annan utväg.”

Einstein insåg redan på ett tidigt stadium hur den i Tyskland framväxande nazistiska rörelsen var inriktad på krig och nationell expansion. Denna ideologi hotade freden i Europa och friheten för de individuella människorna. Han sade:

”Jag kan inte blunda för realiteter. Det är ingen överdrift att säga att det till viss utsträckning var de engelska och franska pacifisterna som orsakade den desperata situation som föreligger nu. Det beror på att de hindrade att kraftfulla åtgärder vidtogs medan de kunde ha genomförts.

Under andra världskriget var Einstein, som då bodde i Amerika involverad i dess krigsmakt på det sättet att han hade som uppdrag av regeringen att bedöma effekten av nya vapensystem. Han framhöll att han var den enda inom US Marine kår som inte behövde ha håret stubbat.

Martinson var på samma sätt företrädare för fred, men tvingades av realiteterna att välja att delta i kriget då det lilla grannlandet Finland stred mot det stora Sovjet. Det gick så långt att Martinson enrollerade sig på Finlands sida och tog aktiv del i kriget på Sallafronten i norra Finland. Martinsons erfarenheter av kriget begränsade sig emellertid till mindre än två veckor eftersom fred slöts snart efter hans mobilisering. Om sina skrämmande upplevelser berättar han i romanen: *Verklighet till döds*.

I Martinsons diktning tas ofta de verkningar som kriget får på sjöfart och sjömän upp.

4.13.1 Om utveckling av atombomben

”Hur mycket bidrog Einstein med vid utvecklingen av atombomben?”

AE: ”Men det var helt omöjlig, eftersom erhållandet av en kedjereaktion berodde på experimentella data som inte ens kunde anas år 1905. Även om sådan kunskap hade varit för handen, skulle det ha varit löjeväckande att söka dölja just denna slutsats ur den speciella relativitetsteorin. Då teorin kom till fanns också slutsatsen. Den kunde inte ha dolts särskilt länge. Vad teorin beträffar, beror dess existens på försöket att upptäcka egenskaper hos ”etern”. Det fanns aldrig den minsta antydning om möjlig teknologisk tillämpning.”

”Mitt deltagande i tillverkningen av atombomben bestod av en enda handling.” svarade AE, lite förläget, ”Jag signerade ett brev till president Roosevelt, i vilket jag betonade nödvändigheten av att utföra strategiska experiment. Dessa syftade till att undersöka möjligheterna att producera en atombomb. Jag är väl medveten om den fruktansvärda fara som skulle hota mänskligheten om experimentet lyckades. Ändå kände jag mig tvingad att ta detta steg. Det föreföll mig möjligt att tyskarna arbetade med samma problem. De hade alla möjligheter till framgång. Jag såg inget alternativ till att agera på annat sätt än på det jag gjorde, fast jag alltid har varit en övertygad pacifist.”

4.13.2 HM i dikten Uranium

*”När kraften omvänd hetsas in i grottan
Där grundens tysta lejoninnor trängas
Skall lösa bindningar förändra lagen
Och lejoninnor sönderslita världen-*

4.14 Ångmaskiner och segling

Som kuriosita kan man nämna Einsteins och Martinsons anknytningar till ångmaskiner. Albert fick i sin barndom en ångmaskin och var fascinerad av den. Harry å sin sida slet som eldare då han skyfflade in kol i olika ångfartygs eldstäder.

Den enda sport som Einstein utövade var segling med små båtar.

Harry å sin sida kände redan i sin ungdom en dragning till havet. Hans sinne var till brädden fyllt med skepp med bågande segel, exotiska hamnar och äventyr.

Hans försök att komma ut på haven, via Skeppsgosseåren i Karlkrona slutade dock i finkan. Einsteins militära karriär kom inte längre än att han förklarades som oduglig på grund av plattfot.

4.15 Industrialisering

Båda upplevde den genomgripande industrialiseringen som skedde vid 1800-talets slut och vid 1900-talets början. **Albert** genom den industri som hans föräldrar grundade i München.

Harry genom sina upplevelser av hur sjömansyrket omvandlades till en sjöindustri med profithungriga redare. Dessa sände ut fartyg och besättningar på dåliga och överlastade fartyg på farofyllda seglatser. Han kände in på bara huden de omänskliga förhållanden som rådde. Samtidigt upplevde han stark orättvisorna för befolkningen i de olika hamnstäder som han besökte.

4.16 Sjukdomar

Både **Einstein** och **Martinson** var livet igenom plågade av olika sjukdomar. Martinson hade under sina hårda år till sjöss ådragit sig kollunga, malaria och reumatism. Han hade dessutom latent TBC och tillbringade långa perioder av sitt liv på sanatorier.

Einstein led av problem med hjärtat och av en utvidgning av hjärtartären. Dessutom hade den dåliga kosten under första världskriget påverkat hans mage. När en bekant hälsade på honom då han låg sjuk, sade han skämtsamt: *”Här ligger ett levande lik.”*

5. Gränssnittet mellan transcendens & immanens

5.1 Litterär metod

Den litterära metod som **Martinson** utvecklar till fulländning är att utgå från en *konkret och realistisk verklighet* och därifrån svinga sig upp till djärva visioner och tankeväckande metaforer.

Så gjorde han i *Vägen till Klockrike* där den konkreta beskrivningen av luffarens hårda liv blev utgångspunkten för en filosofisk diskussion om frihet och sökande.

Så gör han i *Aniara* där atombombshoten ger avstamp till ”*En revy om människan i tid och rum.*”

Einstein arbetade på liknande sätt. Redan i 15-års åldern formulerade han den till synes barnsliga, men viktiga frågan: ”*Vad händer om jag surfar på en ljusvåg?*”

Ur denna till synes naiva fråga utvecklade han, år 1905, då han var 26 år gammal, den teori om vår världsbild som kom att heta ”*Den Speciella Relativitetsteorin.*” Det var en teori som omvandlade vår uppfattning om rummet och tiden och detroniserade den världsbild som vi hade ärvt från fysikern Isaak Newton som skapade den år 1687.

5.2 HMs bildspråk

”*Har ni sett en koltramp komma ur en orkan,
med bräckta bommar, sönderslitna relingar,
Bucklig, stånkande, förfelad –
Och med en skeppare som är alldeles hes?
Fnysande lägger den till vid den soliga kajen,
Utmattad slickande sina sår,
Medan ångan tynar i pannorna.*”

Einsteins omvälvande vetenskapliga prestationer utgick i många fall från barnligt enkla och till synes naiva frågor. Han betonade vikten av att odla ”*barnets Heliga Nyfikenhet*”. Som exempel kan man lyfta fram att han redan i femton års - åldern frågade sig: ”*Vad händer om jag surfar på en ljusstråle?*” Resultatet av detta tankearbete ledde fram till den Speciella Relativitetsteorin. Den teorin kom att i grunden omvandla vår uppfattning om sambandet mellan rummet och tiden.

HM anger riktningen inåt i diktverket *Passad* från år 1945.

”*Jag har planlagt en färd.
Jag har inrett ett hus.
På nomadisk kuster inåt.*”

AE är känd för sina ”*Gedankenexperiment*”. De går till så att han sitter med slutna ögon och beforskar på så sätt naturens och universums gåtor.

När det gäller att omvandla astronomin resultat till fattbar verklighet – till poesi – återvänder **Martinson**, som hade en utpräglad visuell läggning, till *klarhetsbegreppet*. ”*Vi ser med vårt inre öga. Det är om något ett bevis för att ögats logik genomsyrar tänkandet.*”

Vad AE beträffar så citeras ofta ett yttrande av honom:

”*Imagination is more than knowledge.*” Det innebär att Einstein ansåg att tankens fria flykt är viktig för en forskare. Men denna tankeflykt måste sen stämmas av mot verkligheten.

5.3 AEs Credo

Allt är förutsägbart, början lika väl som slutet av verkan av krafter som vi inte har någon kontroll över. Ödet är utstakat såväl för små kryp omkring oss, som för ofantliga avlägsna stjärnehopar. Människor, växter och kosmiskt damm, allt och alla dansar till ljudet av en mystisk ton som spelas i fjärran av en osynlig speleman.”

HM: ”*En huvudtanke är att människan inte ska söka efter kunskap för att nå makt, utan söka efter insikt om naturens ordning. Om den insikten sökes av många på en gång och hos tystnaden skulle världen förändras.*”

AE: ”*Att tränga in i dess, naturens hemligheter verkar som en befrielse. Vägen går via kunskap. Medlet är vetenskaplig forskning och målet är att befria den kunskapsförstörande mänskligheten.*”

”*Jag anser att den djupaste källan till inspiration är mötet med det mystiska. Det skönaste vi kan uppleva är det hemlighetsfulla. Den känslan utgör vaggan till sann konst och vetenskap. Den som inte kan känna detta och som inte längre förundrar sig är nästan död och hans ögon är slutna.*”

5.4 Aniara

”*Det finns hos Miman vissa drag
som kommit med i den och verka där.
I banor av en sådan art
Att människans tanke aldrig vandrat dem.*”

*Hon fiskar bildligt talat sina fiskar
i andra hav än dem som vi befara,
och fångar bildligt sina rymdfynd
ur skog och dal i oupptäckta riken.*

5.4.1 Flow

I våra dagar talar man ofta om begreppet flow. Det är ett oförglömligt tillstånd av klarhet och klarsyn.

Martinson införde begreppet *radiumsekund* för att beskriva ett liknande förlopp. Någon sällsynt gång upplevde han att han sveptes in i en klarsyn. Plötsligt visste han allt. Men, bara för ett ögonblick. Efteråt visste man bara att man för ett ögonblick hade haft tillgång till insikter som man inte visste att man hade. En sådan insikt kommer oömbedd och går över lika snabbt som den kommit. Det var omöjligt att hålla fast vid den eller att medvetet locka den till sig. Det var som om ett fönster för ett ögonblick hade öppnats mot all visdom i världen. Man kan i såväl Einsteins som Martinsons liv finna exempel på sådana situationer.

Einstein berättade att han under åren 1905 till ca 1920 kommunicerade med någon som han kallade **"Die Alte", Den Gamle**. Denna kommunikation gav honom den vidunderliga inspirationen till de mästerverk inom fysiken som skakade grunderna för den dåvarande fysikaliska världsbilden och utgjorde samtidigt grundvalen för en ny världsbild. Speciellt påtagligt var det under år 1905 då han skrev fyra epokgörande artiklar och dessutom sin doktorsavhandling.

5.4.2 Aniara

En augustikväll år 1953 betraktade Martinson Andromedanebulosan, vår närmaste galax, genom sitt lilla teleskop. Spiralgalaxen framträdde extra tydligt då. Han väckte sin hustru, som dock inte blev speciellt imponerad.

Denna syn initierade emellertid hos diktaren ett poetiskt skaparflöde. Som i trans dikterade han för sin hustru de 29 första sångerna om Doris och Mima som sedan utkom i diktverket Cicada.

Martinson kommenterade händelsen: *"Det är inte jag som diktar, det bara kommer till mig."*

I en kommentar till diktverket *Aniara*, som Martinson gjorde kvällen innan den dag då diktverket publicerades, säger författaren:

"Avsikten med eposet var att vända intresset mot jorden, den stjärna som kanske är så sällsynt att vi inte har råd att förstöra den med allt den bär på. Vi lever kanske i Paradiset, men förvaltar inte Paradiset. Det är egentligen vad jag i huvudsak ville säga."

6. Växelverkan mellan Einsteins och Martinsons livsverk

Sång nr 102 i Aniara fångar på ett poetiskt sätt essensen i mötet mellan Martinsons och Einsteins tankevärldar:

*”Jag hade tänkt ett paradys för dem
Men sen vi lämnat ett som vi förstörde
Blev tomma rymdens natt vårt enda hem
Ett andlöst svalg där ingen Gud oss hörde.*

*Stjärnhimlens eviga mysterium
Och den celesta mekanikens under
Är lag men inte evangelium.
barmhärtigheten gror på livets grunder.”*

En illustration av skaldens insikt i Einsteins världsbild framträder i sång nr 13. Där låter diktaren Chefastronomen hålla upp en skål av glas med en luftbubbla i.

*”Vi börjar ana att vår vilsegång
Är ännu djupare än förr vi trott
.....
Ja, genom Gud och Död och Gåta går
Vårt rymdskepp Aniara utan mål och spår.
O, kunde vi nå åter till vår bas,
Nu när vi upptäckt vad vårt rymdskepp är:
en liten blåsa i Guds andes glas.*

*.....
Ty fastän farten som hon gör är stor
och mycket högre än en snabb planets
är hennes hastighet med rymdmått sedd
på prickén svarande mot den vi vet
att blåsan gör i denna skål av glas.”*

7. Tro och vetande

Frågor om tro och vetande tillhör kategorin ”eviga frågor” och har alltid intresserat människor.

Många ville veta Einsteins inställning till sådana frågor. Einstein redogör för sin trosuppfattning med följande citat:

”Jag tror på Spinozas Gud. En Gud som dväljes i Universums djup. En Gud som inte bryr sig om de enskilda människornas öden.”

”Känslans djupa övertygelse om närvaron av en högsta tänkande makt, som uppenbarar sig i det ofattbara Universum, utgör min föreställning om Gud.”

”Jag tror inte på odödlighet för en enskild individ. Jag anser etik uteslutande är en mänsklig angelägenhet utan någon övernaturlig auktoritet bakom.”

”Konsten, vetenskapen och religionen är alla grenar på det träd som vuxit för att höja människorna från den primitiva och djuriska nivån.”

Martinson är inne på liknande tankegångar som han uttrycker med orden:
”I valet mellan Gud och Gåtan, väljer jag Gåtan.”

Man kan spåra hans påverkan av den österländska religiositeten, Taoismen i orden:

”Klarheten är Gåtans förklädnad.”

På ett annat ställe säger Martinson:

”Min religion är inte hinsides. Den är här och nu. Religion är för mig samklang med kosmos, så att jag upplever en klarhet och en övertygelse om kärlek och rättfärdighet. Kanske diktar jag mig också ett odödlighetshopp, ett återfödande i någon form

8. Epilog

Som många andra människor, funderade **Einstein** över döden:

*”Till en som är böjd av ålder kommer döden som en befriare.
Jag känner detta starkt nu, då jag själv har blivit gammal.
Jag betraktar döden som en skuld, som till slut måste gäldas.
Ändå gör jag instinktivt vad jag kan för att fördröja detta sista åtagande.
Det är ett spel som naturen spelar med oss.
Vi kan le åt att vi är sådana.
Men vi kan inte befria oss från en instinkt som vi alla har.”*

Hos Harry Martinson finner vi liknande tankar:

*”Drömma att sjunka i stjärnedjup och klara tjärnar,
Begå den tonande döden i sångens vattenringar.
Nödvändig är den ständiga dödsförsköningen bedriven år från år.
Vilken dödsförlåtelse utgick inte från sånger.
Vilken dödsförsoningens lockelse för släkte efter släkte att djupt i Lyrorna dö.”*

Harry Martinson dog den 11 februari år 1978. Därmed avslutades en märklig levnadssaga i vilken den fattige tiggarpojken slutligen blev ärad som hedersdoktor i den stad där han några årtionden tidigare hade tiggat på gatorna.

Albert Einstein dog den 18 april år 1955 på ett sjukhus i Trenton, New Jersey i USA. Han avslutade också en märklig levnadssaga som personifierade folksagornas berättelser om den fattige herdepojken som klarar av alla svårigheter och utmaningar och får prinsessan och halva kungariket.

9. Är forskningsfrågan besvarad?

Kanske till viss del:

Att leva i en dynamisk tidsålder är en viktig faktor. (Berikad miljö)

Att ha ett känsligt sinne är en annan faktor. (Implicit lärande)

Att ha en medfödd talang är troligen viktigt. (Genetiskt arv)

Att umgås med rätt personer är en bidragande faktor. (Social växelverkan)

Kanske gäller Pasteurs tes: ”Slumpen gynnar det förberedda sinnet.” (Neuronala nätverk)

Båda skapade bilder men kunde skilja på fri fantasi och verklighet. (Dopaminerga receptorer)

Båda hade stor arbetsförmåga.

Förmåga till koncentration.